

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, старшого дослідника Гаврилюк Людмили Володимирівни на дисертацію Качан Тетяни Валеріївни «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем», подану на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 Право

Вивчення тексту поданої на захист дисертації та наукових праць її автора – Качан Тетяни Валеріївни, опублікованих за темою дисертації, дає підстави зробити такі висновки.

Ступінь актуальності обраної теми

Одним із найбільш небезпечних проявів злочинності у сфері публічної служби є зловживання владою або службовим становищем, що суттєво підриває засади законності, ефективності державного управління та довіру громадян до органів влади. Особливої актуальності це явище набуває в умовах воєнного стану, коли суспільна чутливість до порушень у публічному секторі зростає, а масштаби потенційної шкоди від неправомірних дій посадових осіб значно посилюються.

Поширення службових злочинів, зокрема зловживання владними повноваженнями, негативно впливає на функціонування державного апарату, створює передумови для корупційних практик, нівелює принципи верховенства права та підзвітності публічної влади. В умовах збройного конфлікту, необхідності оперативного управління ресурсами та прийняття стратегічних рішень, такі правопорушення мають високий ступінь суспільної небезпеки.

Ефективність виявлення, документування та доведення фактів зловживання владою на етапі досудового розслідування відіграє ключову роль у забезпеченні справедливості, реального покарання винних та превенції повторних порушень. Проте на практиці досудове розслідування у відповідних кримінальних провадженнях супроводжується низкою проблем: складністю доведення умислу, дефіцитом доказової бази, недосконалістю нормативного регулювання, процесуальними зловживаннями з боку сторін.

Окрім того, чинне кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство України містить низку суперечностей та прогалин, які ускладнюють кваліфікацію діянь за статтями 364-365 Кримінального кодексу України, знижують ефективність роботи слідчих та унеможливають застосування єдиної практики. Водночас, у вітчизняній криміналістиці та кримінальному процесі ще не сформовано цілісної системи методичних підходів до розслідування цього виду правопорушень.

Ураховуючи зазначене, дослідження проблем досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем є своєчасним, суспільно значущим і теоретично обґрунтованим. Воно спрямоване на вдосконалення як законодавчих основ, так і практичних аспектів протидії злочинам у сфері службової діяльності, що є необхідною умовою побудови правової держави,

забезпечення ефективного функціонування публічного сектору та боротьби з корупцією.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій Т.В. Качан відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право.

Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року», введеного в дію Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII.

Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 5 публікаціях, серед яких: 3 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 2 тез доповідей на науково-практичних конференціях. Вони відображають наукову новизну обраної Т.В. Качан теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Наукова новизна роботи полягає у здійсненні авторкою наукового аналізу комплексу теоретичних і практичних питань досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем. У дисертації висвітлено стан наукової розробленості проблем досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем, розглянуто поняття, сутність та ознаки зловживання владою або службовим становищем, охарактеризовано взаємодію слідчого з іншими учасниками кримінального провадження досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем. Крім того, в роботі здійснений порівняльний правовий аналіз досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем, визначено напрями покращення ефективності досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем в Україні.

Ознайомлення зі змістом дисертації здобувачки дозволяє стверджувати, що визначена у вступі мета успішно досягнута, а окреслені завдання виконані. Це знайшло відображення в основних положеннях роботи, які сформульовані авторкою особисто і характеризуються певною науковою новизною.

Новизна дисертації виявляється як у самому підході до досліджуваних проблем, так і у запропонованому способі розв'язання конкретних питань теми.

Характеризуючи наукову новизну дослідження слід зазначити, що дисертація є ґрунтовним дослідженням, присвяченим стану, проблемам реалізації та перспективам вдосконалення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем, що виконане на основі чинних норм законодавства та актуальної правозастосовної практики.

З урахуванням проблемних питань, висвітлених у дисертації, задля підвищення ефективності досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем запропоновано: низку змін до кримінального законодавства щодо удосконалення розслідування та правильної кваліфікації діянь, зокрема, запропоновано закріпити таку кваліфікуючу ознаку як «воєнний стан та надзвичайна ситуація», додати до приміток до ст. 364 та 365 КК України дефініції «вихід за межі повноважень» та «використання повноважень всупереч інтересам служби» тощо; розроблено Типові методичні рекомендації щодо проведення комплексної судової експертизи у справах про службові кримінальні правопорушення на основі вивчення офіційних статистичних даних, емпіричних джерел та наукових праць; виокремлено типові слідчі ситуації під час розслідування зловживання владою або службовим становищем в умовах воєнного стану, до яких віднесено: ситуація наявності обґрунтованої інформації про зловживання владою - без доступу до матеріальних доказів, ситуація маскувannya кримінального правопорушення під «воєнну необхідність» або «виконання наказу», ситуація залучення кількох посадовців із різних органів (змова), ситуація втрати або недоступності ключових доказів унаслідок бойових дій, ситуація суспільного резонансу та політичного тиску тощо.

Автором також запропоновано зміни до законодавства щодо удосконалення процесуального порядку застосування застави та тимчасового відсторонення від посади під час досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем, зокрема щодо уточнення законодавчих норм щодо визначення розміру застави, посилення контролю за походженням коштів, встановлення чітких процесуальних критеріїв для обрання цього запобіжного заходу саме у корупційних справах.

Загалом ступінь наукової новизни дисертаційного дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків та рекомендацій відповідає вимогам до наукових досліджень на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Сформульовані положення дисертації Т.В. Качан є обґрунтованими, а висновки і рекомендації є самостійними логічними й закономірними. Зміст

дисертаційної роботи охоплює всі ключові аспекти задекларованої теми дослідження. Достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність насамперед забезпечені:

- професійним вирішенням здобувачем низки наукових завдань, що сприяло реалізації поставленої мети дослідження, та адекватністю структурно-логічної схеми дослідження визначеній меті: кожен наступний розділ чи підрозділ органічно пов'язаний з попереднім і доповнює його;

- використанням широкої джерельної бази за темою дисертації і достатнім масивом статистичних і аналітичних даних (список використаної літератури включає 180 джерел);

- відповідністю предметної спрямованості дисертаційного дослідження спеціальності 081 «Право»;

- достатньою кількістю напрямів з апробації отриманих результатів на науково-практичних конференціях.

Належний ступень наукової обґрунтованості результатів дослідження забезпечено завдяки успішному розв'язанню поставлених наукових завдань та правильному оволодінню здобувачкою методології наукової діяльності. Йдеться про використання здобувачкою системи загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання, застосування яких дозволило отримати достовірні й об'єктивні результати дослідження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

При дослідженні проблематики досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання влади або службовим становищем авторкою використовувалися як загальнонаукові методи пізнання, так і спеціальні методи пізнання. Загальнонаукові методи пізнання сприяли створенню цілісного уявлення про досліджуване явище.

Застосування діалектичного методу дало змогу розглядати досліджуване явище в його розвитку, внутрішній суперечливості, динаміці правових підходів, а також виявити взаємозв'язок і взаємообумовленість окремих елементів досудового розслідування таких кримінальних правопорушень. Аналіз і синтез були використані для узагальнення емпіричних даних, порівняння підходів до кваліфікації складу кримінального правопорушення, логічного структурування теоретичного матеріалу. Метод індукції та дедукції дозволив переходити від загальних теоретичних положень до конкретних висновків щодо практики слідчої діяльності й навпаки. Формально-юридичний метод застосовувався при аналізі чинного законодавства України, зокрема положень Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, антикорупційного законодавства та підзаконних актів, що регулюють порядок досудового розслідування. Порівняльно-правовий метод використовувався для зіставлення вітчизняного підходу до кваліфікації та розслідування зловживання владою з практикою окремих зарубіжних країн і стандартами, рекомендованими міжнародними

організаціями (наприклад, GRECO, ОЕСР). Крім того, в роботі застосовувався статистичний метод для аналізу емпіричних даних щодо кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 364 КК України, динаміки скерування справ до суду та результатів судового розгляду.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані Офісу Генерального прокурора, Верховного Суду, інших судів загальної юрисдикції, Єдиного державного реєстру судових рішень, Європейського суду з прав людини, міжнародних організацій а також зведені дані вивчення 68 матеріалів кримінальних проваджень щодо ст. 364 КК України та результати соціологічного опитування 104 слідчих, 71 прокурора та 76 адвокатів у м. Київ, Житомирській, Київській, Тернопільській, Черкаській, Хмельницькій областях.

Проведене дослідження дозволило автору вирішити низку теоретичних та практичних проблем впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Отримані результати розширюють і доповнюють теоретичні та наукові аспекти дослідження проблемних питань кримінального процесу, а теоретичні положення, пропозиції, висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у науково-дослідній сфері, зокрема як підґрунтя для подальших досліджень і вирішення теоретичних питань, пов'язаних з удосконаленням та розширенням механізмів запобігання злочинності.

Також результати дослідження можуть бути використані під час проведення різних форм занять зі студентами та курсантами різноманітних форм навчання за дисциплінами «Кримінальний процес» і «Криміналістика».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення, висновки та пропозиції, викладені в дисертації, становлять науково-теоретичний та практичний інтерес і можуть бути використані у: законотворчій діяльності – під час підготовки змін до чинного законодавства України з питань досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем; практичній діяльності – як рекомендації під час практичної діяльності органів досудового розслідування, а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації; науково-дослідній діяльності – при формуванні наукових розробок з питань удосконалення досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем; освітньому процесі – для проведення різних форм занять зі здобувачами вищої освіти денної та заочної форм навчання.

Дисертація загалом є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Структура дисертації побудована логічно і сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених завдань. Дисертація оформлена відповідно до Вимог оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40.

Анотація дисертації відповідає встановленим вимогам та є узагальненим коротким викладом її основного змісту, в якій представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та практичного значення, що дає повне уявлення про виконану здобувачем роботу.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувачки

Загалом позитивно оцінюючи теоретико-правову, наукову, практичну значущість дисертації Качан Тетяни Валеріївни, її актуальність, наукову новизну, обґрунтованість та аргументованість її результатів, а також можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертантки для подальшого розвитку й удосконалення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем слід наголосити, що окремі положення дисертації є дискусійними або ж недостатньо чітко сформульованими. Зазначене обумовлює необхідність висловлення таких зауважень:

1. На стор. 197-198 дисертації авторка на основі аналізу зарубіжного досвіду формулює практичні висновки для вдосконалення української моделі: спеціалізація органів розслідування (як у SFO, PNF, CBA) дозволяє зосередитися на доказуванні складних корупційних схем; захист викривачів (whistleblowers) має бути інституційно гарантований, як у США; автоматичний обов'язок перевірки сигналів про зловживання, як у Франції та Німеччині, може зменшити латентність кримінальних правопорушень; посилення етичної складової відповідальності, за прикладом Британії, дозволяє розглядати не лише прямі наслідки, але і зловживання довірою суспільств, роль експертного аналізу та електронних доказів є ключовою у всіх юрисдикціях і потребує розвитку в Україні. Запропоновані заходи (електронні платформи, експертизи, аналітичні інструменти) є ресурсозатратними. Можливо у цьому аспекті доцільно передбачити механізми поетапного впровадження з урахуванням фінансово-кадрових обмежень у воєнний період.

2. На думку офіційного опонента, запозичення зарубіжного досвіду досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем виглядає надто загальним. Доцільно було б визначити критерії відбору практик (економічна схожість, правова система, антикорупційні моделі) і дати оцінку їх ефективності в умовах українського контексту.

3. У роботі здобувачем на основі проаналізованого матеріалу умісел є ключовим елементом складу зловживання владою або службовим становищем, однак чинне кримінальне процесуальне законодавство не

передбачає спеціальних інструментів чи методик його встановлення. В умовах, коли дії службовця можуть мати формальну законність, але суперечити інтересам служби, доведення суб'єктивної сторони стає особливо складним.

4. Цікаво почути під час публічного захисту позицію щодо розробки і закріплення у відповідних методичних документах (інструкціях, листах ВРП або Офісу Генпрокурора) рекомендації щодо збирання та оцінки доказів, які свідчать про умисний характер діянь посадовців.

Слід зазначити, що висловлені зауваження мають здебільшого рекомендаційний характер щодо подальшого покращення наукової роботи, є дискусійними та такими, що не впливають на загальну позитивну оцінку, достатньо високий теоретичний рівень та науково-практичну значущість дисертації Качан Тетяни Валеріївни.

Відсутність порушень академічної доброчесності

Дисертацію написано державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю. Дисертаційне дослідження Качан Тетяни Валеріївни містить посилання на використані автором джерела та літературу відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав та академічної доброчесності. Всі випадки використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела, оформлені у належний спосіб. Аналіз змісту дисертаційного дослідження та наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації свідчить, що вимоги щодо академічної доброчесності дисертанткою дотримано. Порушення і академічної доброчесності не виявлено.

Загальна оцінка кваліфікаційної наукової праці

Дисертація Качан Тетяни Валеріївни на тему «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем» є самостійним та логічно завершеним дослідженням, виконаним особисто дисертантом на високому теоретичному рівні у вигляді кваліфікаційної наукової праці. Дисертація містить науково обґрунтовані теоретичні і практичні результати, характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок авторки в юридичну науку.

Актуальність і рівень розкриття поставлених проблем, новизна дисертації і ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень, повнота їх апробації повністю відповідають відповідності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора

філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка – Качан Тетяна Валеріївна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Старший викладач кафедри інтелектуальної
власності та приватного права факультету
соціології і права Національного технічного
університету України «КПІ імені Ігоря Сікорського»,
кандидат юридичних наук,
старший дослідник

Людмила ГАВРИЛЮК